

Τά λόγια τών ἀρχιτεκτόνων μεταξύ θεωρίας καί πρακτικῆς *

Λόης Παπαδόπουλος

1. Ἄν, σύμφωνα μέ τήν τρέχουσα περί ἀρχιτεκτονικῆς ἀντίληψη, ἡ ἔννοια τῆς «Ἀρχιτεκτονικῆς Πρακτικῆς», περιλαμβάνει ὄλο τόν κύκλο τῆς ὄρατῆς δραστηριότητος τοῦ ἀρχιτέκτονα, ἀπό τή συζήτηση μέ τόν πελάτη καί τή σχεδίαση μέχρι καί τήν ἐπίβλεψη τῆς κατασκευῆς τοῦ ἔργου – ἐνῶ, πάντα μέσα στήν ἴδια ἀντίληψη, ἡ ἔννοια τῆς «Ἀρχιτεκτονικῆς Θεωρίας» περιλαμβάνει ἕνα corpus θεωρημάτων, τεχνικῶν καί μεθόδων πού ἐξηγοῦν καί παράγουν τούς κανόνες (παραγωγῆς) τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς Πρακτικῆς, τότε μπορεῖ ἴσως νά ἀπομονωθεῖ μιά τρίτη κατηγορία, τά «Λόγια τών Ἀρχιτεκτόνων» (μαζί καί τών «εἰδικῶν» γιά τήν Ἀρχιτεκτονική), ὡς μία κατηγορία διαμεσολαβητικῆ ἀνάμεσα στους δύο πόλους τοῦ ζεύγους Ἀρχιτεκτονική Θεωρία – Ἀρχιτεκτονική Πρακτική.

Μοῦ φαίνεται, δηλαδή, ὅτι τά λόγια τών ἀρχιτεκτόνων ἀποτελοῦν ἀπό τή μιά τήν παραπληρωματικῆ διάσταση τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς Πρακτικῆς, ἐφόσον τήν καθοδηγοῦν – παροτρύνοντας π.χ. τήν ἐξέλιξη τοῦ σχεδίου πρὸς αὐτήν ἢ τήν ἄλλη κατευθύνση, ἢ ἐπιχειρώντας τή σηματοδότηση ἢ καί τήν ἀξιολόγησι τοῦ ἔργου σέ κάθε φάση πραγματοποίησής του, ἀπό τή σύλληψη τῆς ἀρχικῆς ἰδέας μέχρι τήν τοποθέτησι καί τοῦ τελευταίου τοῦβλου – ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη, τά λόγια τών ἀρχιτεκτόνων ἀποτελοῦν τήν παραπληρωματικῆ διάσταση μιάς ὅπως-δήποτε ἀτελοῦς καί ἀδιατύπωτῆς θεωρίας τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς – μέ τήν ἔννοια ὅτι ἀποπειρῶνται κάποιες ἐρμηνευτικῆς ὑποθέσεις, προτείνοντας ὁμαδοποιήσεις ἢ συσχετίσεις καί μορφοποιώντας κανόνες.

2. Γιά τά βρεθοῦμε μέσα σέ πῶς δόκιμες διατυπώσεις, μπορῶ, νομίζω, παραφράζοντας νά ἰσχυρισθῶ ὅτι τά λόγια τών ἀρχιτεκτόνων ἀναπαριστοῦν τή φανταστικῆ σχέση τών ἀρχιτεκτόνων μέ τίς πραγματικῆς συνθήκες ὑπαρξῆς τοῦ Ἀρχιτεκτονικοῦ Ἔργου. Ἐδῶ, ἂν θελήσω νά τραθῆξω τήν ἀναλογία μέχρι τό τέλος, εἶμαι ὑποχρεωμένος νά συμπληρώσω ὅτι:

I. Ἡ κατηγορία «ἀρχιτέκτονας», ἢ αὐτός πού ἐκφέρει τά λόγια, εἶναι αὐτός πού διαπλάθει (φυσικά) τόν συνολικό λόγο τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς καί πού, κατά συνέπεια, διαπλάθεται ἀπό αὐτόν ὡς ὑποκείμενο του.

II. «ἀρχιτέκτονας - ὑποκείμενο» τοῦ συνολικοῦ λόγου τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς δέν σημαίνει βέβαια ἐλεύθερος, ἀπόλυτος δημιουργός – οὔτε ὅμως ἀνενεργός φορέας, διαιμέσου τοῦ ὁποίου καταλύεται ἀπλῶς ἡ διεργασία ἐκφοράς τοῦ Ἀρχιτεκτονικοῦ Λόγου. Ἡ διατύπωση «ἀρχιτέκτονας - ὑποκείμενο» ὑπονοεῖ τή θέση τοῦ συγκεκριμένου ἀτόμου ὡς ἀρχιτέκτονα μέσα στίς συγκεκριμένες συνθήκες, στίς ὁποῖες ὡς ὑποκείμενο ἐξατομικεῖ τόν δεδομένο καταμερισμό ἐργιῆσις πού παράγει τίς θέσεις γιά ἀρχιτέκτονες.

III. Οἱ ἰδέες ἐνός ἀρχιτέκτονα ὑπάρχουν τόσο στό ἔργο ὡς καί στά λόγια του γιά τό ἔργο, ἐφόσον τά λόγια καί τό ἔργο ἀποτελοῦν δύο μορφές τῆς συνολικῆς ἀρχιτεκτονικῆς πράξης του. Πράγμα πού, μέ πῶς συγκεκριμένο τρόπο, ξαναλέει ὅτι ἡ ἰδεολογία μπορεῖ νά ὑπάρχει μόνον ὡς πρακτικῆ, ὅπως ἀλλῶστε καί ἡ πρακτικῆ ὑπάρχει διά τῆς ἰδεολογίας.

IV. Τά λόγια τών ἀρχιτεκτόνων δέν ἔχουν ἱστορία – πρᾶγμα πού δέ σημαίνει, βέβαια, ὅτι τά συγκεκριμένα λόγια τοῦ κάθε συγκεκριμένου ἀρχιτέκτονα δέν ἔχουν τήν πολύ συγκεκριμένη τους ἱστορία – παρά ὅτι ἡ κατηγορία «Λόγια τών Ἀρχιτεκτόνων» εἶναι μιά «πανιστορικῆ πραγματικότητα», ἐφόσον – ἀπό τά «δέκα βιβλία περί Ἀρχιτεκτονικῆς» τοῦ Βιτρούβιου μέχρι τά «Στοιχεῖα Αὐτογνωσίας» τοῦ Ἀρη Κωνσταντινίδη – διατηρεῖ μιά λειτουργία διακριτῆ μέσα στή μετασχηματιζόμενη δομή τοῦ συνολικοῦ Ἀρχιτεκτονικοῦ Λόγου.

3. Ἄν ἡ μᾶλλον δυσνόητη μεταγραφή πού προηγήθηκε δέν ἀποτελεῖ μιά ἀσυγχώρητη αὐθαιρεσία, τότε ἔχει σχεδόν ἀποδειχθεῖ ὅτι τά λόγια τών ἀρχιτεκτόνων συνιστοῦν μιά ἰδεολογικῆ πρακτικῆ. Καί – δεδομένου ὅτι οἱ ἰδεολογικῆς πρακτικῆς δέ συμβαίνουν μέσα σέ ἕνα ἀχρονο κενό ἀλλά, ἀντίθετα, ἀρθρώνονται μέ τρόπο συγκεκριμένο πάνω στή συγκυρία – θά προσπαθῆσω νά δείξω ὅτι τά λόγια τών ἀρχιτεκτόνων ἐλλειπτικά ἢ πλεοναστικά, δηλωτικά ἢ ὑποδηλωτικά, ἐπηρμένα ἢ ἀπολογητικά εἶναι ἐκεῖνο ἀκριβῶς τό κομμάτι τῆς συνολικῆς ἀρχιτεκτονικῆς δραστηριότητος, χάρη στό ὁποῖο (κυρίως) ἕνα κτίριο ἀναγορεύεται σέ ἀρχιτεκτονικό ἔργο καί μιά συγκεκριμένη κοινωνικῆ πρακτικῆ σέ Ἀρχιτεκτονική.

Πράγματι, ὁ περιγραφικός ὁρισμός τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς πού δόθηκε στήν εἰσαγωγικῆ παράγραφο εἶναι ἀνοικτός σέ κτίρια κάθε τύπου καί λειτουργίας καθῶς καί σέ κάθε εἶδους ἐπέμβασι στή διαμόρφωση τοῦ κτιστοῦ περιβάλλοντος. Σύμφωνα μέ τόν ὁρισμό αὐτό, Ἀρχιτεκτονικῆ εἶναι οἱ ἐργατικῆς κατοικίες, ἡ διόροφη βίλα, ἡ μεταβυζαντινῆ ἐκκλησία, τό παγκάκι στό ἡλιοθασίλεμα ἢ ὁ φωταγωγός τῆς μικροαστικῆς πολυκατοικίας. Ὡστόσο καί παρά τήν καταρχή ἀποδοχή τοῦ παραπάνω ὁρισμοῦ, ὁ τυχῶν πολίτης μέ κριτήρια σαφῶς ἐμπειρικά καί ὄχι χάρη σέ κάποιον ἐπιστημονικότερο προσδιορισμό ἐφαρμόζει τόν χαρακτηρισμό «Ἀρχιτεκτονικό Ἔργο» σέ εἰδικά μόνο κτίρια. Ἀλλά καί οἱ περισσότεροι ἀπό τούς ἀρχιτέκτονες εἶναι βέβαιο ὅτι τίς «ἀρχιτεκτονικῆς» τους προσδοκίες τίς ἐπενδύουν σέ εἰδικῆς κατηγορίας ἔργων – τουλάχιστο περισσότερο σέ κάποιες ἀπό ὅτι σέ ἄλλες. Μέ ἄλλα λόγια ἡ ἀναγόρευσι ἐνός ἔργου σέ «ἀρχιτεκτονικό» ἢ ἡ ἀναγνώρισι τῆς «ἀρχιτεκτονικότητάς» του προκύπτει, κατά τή γνώμη μου, μέσα ἀπό ἕναν λόγο νομιμοποιητικό, πού – ἐνδόμωχος ἢ ἐκπεφρασμένος – λειτουργεῖ πάντα, καί πού ἡ πῶς δραστηρικῆ μορφή τῆς λειτουργίας του εἶναι τά λόγια τών ἀρχιτεκτόνων (καθῶς καί τών «εἰδικῶν» τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς).

4. Οἱ ἐπιπέτειες, μέσα ἀπό τίς ὁποῖες ἕνα πολύ γνωστό σήμερα ἔργο, τό περίπτερο τοῦ ΜΙΕΣ στή Βαρκελώνη κέρδισε τήν ἀρχιτεκτονικῆ του νομιμότητα, μιλοῦν εὐγλωττα γιά τήν ἀκρίβεια τών παραπάνω ἰσχυρισμῶν. Τό περίπτερο, λοιπόν, δέν ἀγνοήθηκε ἀπό δημοσιογράφους καί κριτικούς μόνον κατά τή στιγμή τῆς ἐκθεσῆς τῆς Βαρκελώνης (1929) ἀλλά ἔμεινε στήν ἀφάνεια γιά ἄλλα 30 περίπου χρόνια. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι

* Μιά πρώτη μορφή αὐτοῦ τοῦ κειμένου διαβάστηκε τόν Μάιο τοῦ 1981 στό σεμινάριο «Πρακτικῆ τοῦ σχεδιασμοῦ καί θεωρίας τοῦ χώρου», πού ὀργάνωσε τό Ἐργαστήριον Ἀρχιτεκτονικῆς Ἐσωτερικῶν Χώρων καί Βιομηχανικῆς Αἰσθητικῆς τοῦ Τμήματος Ἀρχιτεκτόνων τῆς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ. Οἱ εἰσηγήσεις τοῦ σεμιναρίου πρόκειται σύντομα νά ἐκδοθοῦν σέ τόμο ἀπό τόν ἐκδοτικό οἶκο «Ἀτλαντίς» μέ τήν ἐπιμέλεια τοῦ Γιάννη Χ' Γωγα.

ο Giedion του αφιερώνει λίγες γραμμές μόλις στη 10η έκδοση του *Space, Time and Architecture* στα 1954 ενώ ο Pevsner το περιλαμβάνει στο *An Outline of European Architecture* (1942) μόνο μετά το 1960. Παραλείποντας μία ολόκληρη αλυσίδα κριτικών που αγνόησαν έντελώς το έργο (Behrens, Hitchcock, M' Grath...) και περνώντας πάνω από τον Banham και τον Benevolo, φθάνει κανείς στο λόγο της επίσημης αρχιτεκτονικής του '60-'61, για να βρει στα έγχειρίδια της 'Αρχιτεκτονικής 'Εκπαίδευσης το περίπτερο να περιγράφεται ως προνομιακό παράδειγμα, στο οποίο πραγματοποιείται με απόλυτως ευτυχή τρόπο η αρχή της ελεύθερης κάτοψης και του ροϊκού χώρου.

Ο Bonta μάλιστα, στον οποίο και οφείλεται η ανίχνευση της τροχιάς του έργου αυτού¹, δεν αρκείται στην βστερη νομιμοποίηση του περιπέτερου με την έγγραφη του στά δημοτολογία της σύγχρονης αρχιτεκτονικής, παρά, υπερβάλλοντας σε γενναϊοδωρία ή ξεπληρώνοντας την προηγούμενη αγνωμοσύνη της αρχιτεκτονικής κοινότητας, άπονέμει στο έργο περαιτέρω τίτλους (αρχιτεκτονικής) ευγενείας και (αρχιτεκτονικής) ευγονίας: η χρήση του Podium εισάγει την ειρωνεία ως νέο αρχιτεκτονικό τρόπο χάρη στον οποίο αναιρούνται όλα τα κλασικιστικά συμφραζόμενα, που αρχικά επέβαλε στο σχέδιο ο τελετουργικός χαρακτήρας των στεγαζόμενων λειτουργιών (το περίπτερο είχε σχεδιαστεί για το βασιλικό ζεύγος της 'Ισπανίας).

Μέ αυτή την κάπως έκτενη άνεκδοτολογική παρένθεση θέλω να υπογραμμίσω τό προφανές: αν σήμερα, που τό περίπτερο δέν υπάρχει πιά, συμβαίνει και ύφίσταται ως άφαιρέση, ως μοντέλο αρχιτεκτονικού έργου που συμπυκνώνει αλλά και παράγει λειτουργίες και σημασίες (π.χ. ειρωνεία), αυτό οφείλεται στον κριτικό αρχιτεκτονικό λόγο. Στόν λόγο που τό κατασκεύασε μέ τόν ίδιο άκριθώς τρόπο που για μία ολόκληρη 30ετία τό ένταφίασε, που είχε δηλαδή τή δύναμη να τό θεωρήσει ως μη ύπαρκτό (ως αρχιτεκτονικό έργο), παρόλο που τό κτίριο και ύπήρχε και λειτουργούσε.

5. Έν κατακλιθι προκύπτει ότι τό κτίριο ύπάρχει ως αρχιτεκτονική χάρη στόν λόγο που τό καθιστά αρχιτεκτονικό έργο. Άρα τό έργο ύπάρχει έφόσον ύπάρχει και ο συνοδός λόγος για να τό αναγνωρίζει και να τό παραγωγίζει. Τά λόγια, λοιπόν των αρχιτεκτόνων (και των ειδικών της 'Αρχιτεκτονικής), μέσα στα όποια τό συστηματικό άρθρώνεται μέ τό ιδεολογικό, είναι ή συνθήκη ύπαρξης ή μη ύπαρξης ένός κτιρίου ως 'Αρχιτεκτονικό έργο.

6. Έχει ήδη άναφερθεί ότι τά λόγια των αρχιτεκτόνων συνιστούν μία ιδεολογική πρακτική. Θά ευσταθοσε άκόμη ο ίσχυρισμός ότι αυτή ή ιδεολογική πρακτική άποτελεί μία μορφή πραγματοποίησης αυτού του μορφώματος που έχει όνομασθεί «αυθόρμητη φιλοσοφία των έπιστημόνων» και που συγκροτείται από μία σειρά προτάσεις, δοξασίες, εικόνες, προκαταλήψεις και που παράγει στάσεις και συμπεριφορές άσυμβατες και αντιφατικές και που, παρά τίς αντίφάσεις αυτές, ο αρχιτέκτονας μπορεί και παράγει και ή 'Αρχιτεκτονική μπορεί και ύπάρχει και έχει μία κοινωνική δραστικότητα.

Έπειδή, λοιπόν, τά λόγια των αρχιτεκτόνων παράγονται πάνω σ' αυτό τό ίζηματογενές έδαφος, πριν μιλήσει κανείς για όλα αυτά, είτε για τήν ουσία τους είτε για τή λειτουργία τους, πρέπει να έπιστημάνει ότι δέν άποτελούν ύλικό ένιατο. Έφόσον, δηλαδή, συμπυκνώνουν μία ποικιλία αντίφάσεων, δέν μπορεί

παρά να άποτελουν μία ποικιλία λόγων που όχι μόνο μπορεί να άλληλοαναιρούνται κατά περιεχόμενο αλλά και κάλλιστα μπορεί να μην είναι μονοδιάστατα αρχιτεκτονικοί. Πάντως, και αυτή ή παρατήρηση είναι κρίσιμη, έφ' όσον ή μορφή ύπαρξης τους είναι αυτή («λόγια αρχιτεκτόνων») είναι λάθος να άναζητάει, κανείς από πίσω τους ή στο βάθος τους τή διατύπωση του «γυμνοδ λόγου» αυτών των ιδεολογικών τοποθετήσεων². Οι έξαγγελίες π.χ. του Gropius στο Bauhaus δέν είναι κατανοητές παρά μόνο μέσα στο πλαίσιο των συγκρούσεων της προναζιστικής Γερμανίας. Άλλά ταυτόχρονα δέν μπορούν να ύπάρχουν μέ άλλη μορφή παρά ως έξαγγελίες αρχιτεκτόνων.

Άν ύπάρχει στο παραπάνω παράδειγμα κάποιον άντικείμενο μελέτης αυτό δέ θά ήταν τό «πώς οι κοινωνικές αντίθέσεις άπεικονίζονται στην προβληματική του Bauhaus» αλλά —για να παραλλάξουμε λίγο μία διατύπωση του Walter Benjamin³— τό «πώς ή συγκρότηση της προβληματικής του Bauhaus άποτελεί ένεργό παράγοντα στην άνάπτυξη των κοινωνικών αντίθέσεων». Ή, άλλιώς, άντικείμενο μελέτης είναι ή ιδεολογία του Bauhaus ως ή έξατομίκευση των κοινωνικών άνταγωνισμών της έποχής στον χώρο της αρχιτεκτονικής ιδεολογίας και όχι ή αρχιτεκτονική ιδεολογία του Bauhaus ως σκηνοθεσία των κοινωνικών συγκρούσεων, ή μάλλον ως σκηνογραφία που πρέπει παραμερισθεί για να άποκαλυφθεί γυμνό το πεδίο της «πραγματικής» σύγκρουσης. Γι' αυτό άκριθώς ή μελέτη των όρων που έπέτρεψαν (ή άπαγόρευσαν) στο Bauhaus να προσφέρει τήν κειστική άπάντηση, να προσφέρει τή σωστή (ή φανταστική) λύση στην κοινωνική αντίφαση —μιλάμε πάντα για τό επίπεδο της αρχιτεκτονικής— βοηθάει στην κατανόηση της συγκυρίας. Άντίθετα ή γνώση της έποχής συσκοτίζεται από μία στάση που άναπτύσσεται εύκολα στο σχημα βάση/έποικοδόμημα και ύποαξιολογεί στη συνέχεια τά φαινόμενα της ύπερδομής —έν οίς και τά «Λόγια των 'Αρχιτεκτόνων»— πρόσ χάριν της μελέτης των παραγωγικών δυνάμεων.

Μετά τήν παραπάνω διευκρίνιση, σε σχέση μέ τόν ιδιαίτερα αρχιτεκτονικό χαρακτήρα των λόγων των αρχιτεκτόνων, μπορούμε, όπως είχαμε προτείνει, να προχωρήσουμε στην άνάλυσή τους εκ των έσω, ως προς τήν ουσία τους (τί είναι) για να περάσουμε άμέσως μετά στην εκ των έξω άνάλυση, στη λειτουργία τους (τί κάνουν)

1. J. P. Bonta, *Architecture and its interpretation*, Lund Humphries, London, 1979.
2. Οι παρατηρήσεις που άκολουθούν επιχειρούν να μεταγράψουν στο πεδίο της 'Αρχιτεκτονικής τίς άναλύσεις των Macherey - Balibar για τό «λογοτεχνικό φαινόμενο». Βλ. σχετικά E. Balibar, P. Macherey. Μία όλιστική προσέγγιση της λογοτεχνίας και της γλώσσας, Θεωρία 1981, καθώς και E. Balibar, P. Macherey. «On literature as an ideological form: some Marxist propositions», *Oxford Literary Review*, 3:1, 1978.
3. W. Benjamin, «The Author as Producer», 1930, όπως άναφέρεται στο M. Jones, R. Hill, «The Political economy of Housing Form», στο *Political Economy and the Housing Question*, conference at socialist Economists London, 1975, σελ. 147.

6.1 Έκ των έσω ανάλυση του λόγου των αρχιτεκτόνων.

Ο λόγος των αρχιτεκτόνων έχει θέωρηθεί ως ιδεολογική πρακτική. Γι' αυτό ακριβώς, επειδή δηλαδή δέ διαθέτει δικά του κριτήρια επιστημονικής κύρωσης έχει προσφύγει στις ίδιες επιστημολογικές βάσεις που έχουν κυριαρχήσει στο χώρο των κοινωνικών επιστημών. Για να χρησιμοποιήσουμε πάλι το παράδειγμα του Bauhaus: δέν άρκει σήμερα να χλευάζουμε την άνιστορική όπτική του Gropius, που ζώντας σε συνθήκες πλήρους εκθιομηχάνισης έγινε, 80 χρόνια μετά τον Μορτίς, ο αντίπαλος του για να απαγγέλλει εις ότα μή ακουόντων τό προσκλητήριο «να γίνουμε όλοι τεχνίτες, να ξαναγίνουμε χτίστες»⁴. Ούτε άρκει να άπορούμε με την ύστερη μεταστροφή αυτής της άπόγνωσης του χειροτέχνη σε ήθικολογικό στοχασμό: «Οι ίδες πεθαίνουν μόλις γίνουν συμβιθασμοί». Άξίζει όμως (καί ίσως άρκει) να εξακριβώσουμε πώς, παρά τίς περιρρέουσες συντριπτικές συνθήκες, ο λόγος του Gropius μπορεί καί εκφέρεται καί (κυρίως μπορεί) γίνεται άκουστός άκόμη καί όταν προπαγανδίζει «τή μιά καί μοναδική μεγάλη τέχνη, την αρχιτεκτονική»⁵.

Σέ αναζήτηση, δηλαδή, μιάς επιστημονικότητας - που λείπει άπό τό έσωτερικό ιδεολογικό ύλικό του αρχιτεκτονικού λόγου - καταφεύγει στην «άντικειμενικότητα», όπως αυτή προσφέρεται έξω άπό τον αρχιτεκτονικό λόγο, στά κυρίαρχα επιστημολογικά μοντέλα του εμπειρισμού καί του φορμαλισμού - στά προϊόντα της ιδεαλιστικής φιλοσοφίας της γνώσης. Σέ μιά σχηματική κωδικοποίηση ή τελευταία προϋποθέτει: μιά δεδομένη τάξη της πραγματικότητας (I), ένα ύποκειμένο καί ένα άντικείμενο της γνώσης (II) καί τήν ταύτιση ύποκειμένο - άντικείμενο ως τήν όδό που άγει στην επιστημονική άλήθεια (III). Οι προσεγγίσεις ή οι παρεκκλίσεις άπό τήν τρίτη άρχή δίνουν τό μέτρο της «επιστημονικής (αρχιτεκτονικής) άλήθειας» του κάθε αρχιτεκτονικού λόγου⁶.

6.1.1. - Έτσι: α) Στην περίπτωση, που τό ύποκειμένο (αρχιτέκτονας) στέκεται ήγεμονικά άπέναντι στο άντικείμενό του (αρχιτεκτονικό έργο) έχουμε τον τυπικά φορμαλιστικό αρχιτεκτονικό λόγο. Τόν λόγο, συγκεκριμένα

- των Design Methods, που διατείνεται ότι άποκωδικοποιεί τή γνώστική - συνθετική λειτουργία του ύποκειμένου;

- των έξίσου φορμαλιστικών Ιεραρχιών του Christaller καί του Losch ή άκόμη του Δοξιάδη, ή τέλος

- των όποσδήποτε άφελέστερων παρατηρήσεων αρχιτεκτόνων, που φιλοδοξούν να επιθέτουν στην (αρχιτεκτονική) πραγματικότητα των έργων τους συγκεκριμένες (κοινωνικές) σημασίες (Niemeyer στο Κοινοδούλιο της Μπραζιλια, Mendelson στο παρατηρητήριο του Einstein, όλος ο λόγος του έξπρεσιονιστικού κονστρουκτιβισμού κλπ), παραγνωρίζοντας τό γεγονός ότι τό νόημα δέν επικολλάται σε ένα έργο με μιά δήλωση πρόθεσης του (κατά σύμβαση) δημιουργού του, αλλά παράγεται χάρη στις ίδιες (ιστορικές) διαδικασίες που επέτρεψαν στον συγκεκριμένο αρχιτέκτονα να είναι ο δημιουργός του συγκεκριμένου έργου.

β) Στην αντίθετη περίπτωση, που τό άντικείμενο (έργο) όρθώνεται κυρίαρχο άπέναντι στο ύποκειμένο (αρχιτέκτονα) για να επιβάλει τους δικούς του νόμους ή «Αρχιτεκτονική» γίνεται όπως δηλώνει ο Α. Τζώνης «ή εντέλεχεια του χώρου». Παρά τό δύσληπτο της διατύπωσης, δέν είναι δυνατό να άποκρυσθεί ο εμπειρισμός αυτής της στάσης, που άνάλογα με την ποιοτική του

φόρτιση μπορεί να είναι:

- ο τεχνολογικός εμπειρισμός της όποιας «οίκοδομικής»

- ο κτιριολογικός εμπειρισμός του Neufert

- ο έργονομικός εμπειρισμός του Α. J. Metric Book

- ο ρυθμολογικός εμπειρισμός του Sir Banister Fletcher κλπ.

Σέ μιά πιο έξεζητημένη του έκδοχή, ο εμπειρισμός δέ θεωρεί άντικείμενο τό πραγματικό άντικείμενο, τό έργο, παρά τή βιωμένη σχέση του ύποκειμένου με τό Άρχιτεκτονικό Έργο. Σ' αυτή τήν παράδοση του εμπειρισμού άνήκει ο αρχιτεκτονικός λόγος

- των άποσπασματικών σημειώσεων του Le Corbusier

- της επιστημονίζουσας αυτάρκειας του Yona Friedman, άλλα καί

- των παρατηρήσεων της Suzanne Keller για τή χωρική έκφραση της γειτονιάς,

- ή των βασικών ύποθέσεων της περιβαλλοντικής ψυχολογίας του David Canter.

6.1.2. Άνεξάρτητα άπό τήν εμπειρική άξιοπιστία ή τήν πρακτική άποτελεσματικότητα στο επίπεδο του σχεδίου, τό γεγονός ότι καμία άπό τίς δύο κατηγορίες λόγου (εμπειριστικός ή φορμαλιστικός) δέν μπορεί να ύπερβεί τήν προϋπόθεσή της - δηλαδή τή διχοτομία 'Υποκειμένου/ Άντικείμενου - μέσα στο επιστημονικό της παράδειγμα, όφείλει να μας κρατάει προσεκτικούς άπέναντι στην πιθανή άπόληξη της κάθε μιάς.

Συγκεκριμένα ο φορμαλισμός μπορεί καί - όχι σπάνια - έχει όδηγήσει σε έναν, αν επιτρέπεται ο νεολογισμός, «αρχιτεκτονικό βολονταρισμό», σε έναν ύπερ-κοινωνικό λόγο. Όταν, δηλαδή, τό κλειδί για τήν αναγνώριση του έξωτερικού ως προς τό ύποκειμένο αρχιτεκτονικό σύμπαντος είναι ή διαγνωστική ικανότητα του ύποκειμένου (του αρχιτέκτονα), γιατί να μην είναι ο ίδιος καί ο μεταρρυθμιστής του σύμπαντος;

Άπό μιά τέτοια άφετηρία εκπορεύονται τά άναριθμητα αρχιτεκτονικο-κοινωνικά μανιφέστα, που, άπό τήν εποχή τουλάχιστο του Ebenezer Howard ή τή Ville Radieuse καί μέχρι τους Μεταβολιστές ή τους Archigram επιμένουν να εξαγγέλλουν σωτήρια όράματα κοινωνικής έλευθερίας, συρρικνώνοντας τό πρόβλημα των κοινωνικών άντιθέσεων σε πρόβλημα χωρικών άντιθέσεων.

Άπό τήν ύπερβολή, πάλι, της άλλης έκδοχής, του εμπειρισμού, που ύποστασιοποιεί τό άντικείμενο (αρχιτεκτονικό έργο) έξαρτάται όλη ή παράδοση των κάθε λογής περιβαλλοντικών ντετερμινισμών, άπό τήν ύπολογισμένη κηποτεχνία του Nash στο βικτωριανό Λονδίνο μέχρι τον λόγο του Oscar Newman στην καπιταλιστική μητρόπολη.

6.1.3. Άλλά καί χωρίς τους κινδύνους αυτών των ύπερβολών - όπου όστόσο πρέπει να αναζητηθεί ή διαπιστωμένη τους κοινωνική δραστικότητα - αυτοί οι αρχιτεκτονικοί λόγοι παραμέ-

4. Ι κροπιους, Τάουτ, Μπένε, «Η νέα αρχιτεκτονική ιδέα», στο Ου. Κόνραντς, Μανιφέστα καί Προγράμματα της Σύγχρονης Άρχιτεκτονικής, Έπίκουρος, 1977, σελ. 39.

5. όκ. παρ. σελ 39-40 καί στο ίδιο Β. Γκρόπιους «Πρόγραμμα του Κρατικού Μπαούχάουζ στη Βαϊμάρη» σελ. 43-47.

6. Βλ. σχετικά Μ. Castells, «Επιστημολογική πρακτική καί κοινωνικές επιστήμες», στο Μ. Castells, Πόλη καί κοινωνία: ιδεολογία, κοινωνιολογική θεωρία καί σχεδιασμός, νέα σύνορα, 1980, σ. 163-218.

νον αὐστηρά περιγραφικοί καί, ὡς ἐκ τούτου, μὴ ἀνατρεπτικοί ἀλλὰ ἀναπαραγωγικοί.

Τὴν ἐξήγηση αὐτῆς τῆς θεωρητικῆς ἀναπηρίας θά τῆ ζητήσομε πάλι στό ἴδιο ἐπιστημονικό παράδειγμα, μέσα στό ὁποῖο — ἀκριθῶς ἐπειδή ἓνα ὑποκείμενο ἀντι-τίθεται σέ ἓνα ἀντικείμενο, εἶναι δεσμευμένο ὄχι νά παράγει ἀλλά ἀπλῶς νά συνάγει τίς ἐρμηνευτικές του ἐννοιες. Πού, σημειωτέον, ἔχοντας προκύπτει μέσα ἀπό διαδικασίες ἀναγωγῆς ἢ γενίκευσης εἶναι ἐκ γενετῆς εὐνοησιμῆς ὡς πρὸς κάθε ἐρμηνευτική ἱκανότητα.

Ἔτσι ἐξοπλισμένους ὁ ἀρχιτεκτονικός λόγος αὐτοπεριορίζεται στό ρόλο τῆς ἀνακάλυψης τῶν ἰδίων πάντα σχέσεων μέσα σέ ἓνα πεπερασμένο ἀρχιτεκτονικό σύμπαν. Οἱ σκοτεινές περιοχές αὐτοῦ τοῦ σύμπαντος θά μπορούσαν νά ἀνοιχθοῦν μόνο σέ ἓναν ἀρχιτεκτονικό λόγο πού δέν ἀναγνωρίζει τὰ ἀντικείμενά του ἀλλά τὰ παράγει (τά ἐπινοεῖ) — Ἐναν λόγο πού διατηρῶντας τή συστηματική - ταξινομική ἱκανότητα τοῦ προηγουμένου, χάρη στή διαφορετικὴ θεωρητικὴ του στάση θά ξεπερνοῦσε τὸ ἐμπόδιο τῆς διάκρισης ὑποκείμενο/ἀντικείμενο καί θά ὀδηγοῦσε μέ ἀσφάλεια στήν παραγωγή ἐπιστημονικῆς ἀρχιτεκτονικῆς γνώσης.

6.2. Ἐκ τῶν ἔξω ἀνάλυση τοῦ λόγου τῶν ἀρχιτεκτόνων.

Ἄλλὰ τὸ θέμα πού συζητᾶμε δέν εἶναι ἡ διατύπωση τῶν καταστατικῶν ἀρχῶν ἐνὸς ἐναλλακτικοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ λόγου, πολὺ περισσότερο ὁ ἔλεγχος τῆς ἐπιστημονικότητας τῆς ἀρχιτεκτονικῆς γνώσης. Τὸ ἐρώτημα πού μᾶς ἀπασχολεῖ εἶναι οἱ μορφές καί οἱ συνθήκες ἐκφοράς τῆς κατηγορίας πού ὀνομάσαμε «λόγια τῶν ἀρχιτεκτόνων», ἢ τὸ πῶς ἢ ὑπὸ συζήτηση ἰδεολογικῆς πρακτικῆς ἀρθρώνεται μέ τὸ ἐν γένει ἀρχιτεκτονικό φαινόμενο. Ἄφοῦ ἡ ἀπάντηση δέν προέκυψε ἀπὸ τὴν κατά περιεχόμενο ἐξέταση, ἀπὸ τὸ «τί λένε τὰ λόγια τῶν ἀρχιτεκτόνων» μένει νά τὴν ἀναζητήσουμε ἐξετάζοντας τὴ λειτουργία τους, δηλαδή τὸ «τί κάνουν τὰ λόγια τῶν ἀρχιτεκτόνων.

Ἀνεξάρτητα, λοιπόν, ἀπὸ «τί λέει» κάθε φορά ὁ λόγος τῶν ἀρχιτεκτόνων καί ἀπὸ τὸ «πῶς» κάθε φορά τὸ λέει αὐτὸ πού σταθερὰ «κάνει» εἶναι ὅτι μόνιμα περικυκλώνει ἐκείνη τὴν περιοχὴ τῆς κοινωνικῆς πρακτικῆς πού ὀνομάζεται «Ἀρχιτεκτονικὴ». Δηλαδή, ὁ ἀρχιτεκτονικός λόγος εἶδο-ποιεῖ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ καί ταυτόχρονα συνεχῶς μᾶς προειδοποιεῖ γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ. Καί γι' αὐτὸ ἀκριθῶς λειτουργεῖ σταθεροποιητικά γιὰ τὴν ἀντίληψη περὶ τοῦ τί σήμερον διαλαμβάνει ἢ ἐννοια αὐτῆ.

Ἄλλὰ, ἐπειδὴ ὅπως ἤδη δεῖξαμε, τὰ λόγια τῶν ἀρχιτεκτόνων εἶναι μίᾳ ἰδεολογικῆς πρακτικῆς, καί ἐπειδὴ οἱ ἰδεολογικῆς πρακτικῆς συμπυκνῶνουν κοινωνικῆς ἀντιφάσεις, ἔπεται ὅτι ὁ λόγος τῶν ἀρχιτεκτόνων οὔτε ὁμογενῆς μπορεῖ νά εἶναι οὔτε καί οὐδέτερος.

Μπορεῖ ὅμως νά εἶναι οὐδέτεροποιός, νά ἐπιβάλλει δηλαδή τὴν εἰρήνη τῆς κυριαρχίας του ἐκεῖ ὅπου ἀναμένονταν ἢ ἐκδήλωση τῶν ἀντιθέσεων καί νά δραστηριοποιεῖται συνεχῶς ὡς συστατικό στοιχεῖο τους. Φθάσαμε ἔτσι στό ζητούμενο: στό «τί κάνει» ὁ λόγος τῶν ἀρχιτεκτόνων.

6.2.1. Ἄπὸ τὰ παραπάνω προκύπτει ἀμέσως ἡ λειτουργία τοῦ λόγου τῶν ἀρχιτεκτόνων ὡς «ἰδεολογικοῦ μηχανισμοῦ» πού κοινωνικοποιεῖ ὡς ἀποκλειστικὴ περὶ ἀρχιτεκτονικῆς ἀντίληψη ὅ,τι ἀκριθῶς ἔχει προκύψει ὡς «ἀρχιτεκτονικὴ» ἀπὸ τὴ δεδομένη διαίρεση τῆς ἐργασίας.

Μέχρις ἐδῶ ἡ διαπίστωση δὲ διεκδικεῖ κάποια πρωτοτυπία — ἡ λειτουργία του κάθε ἀκακοῦ θεσμοῦ πού ὀργανώνει τὴ ζωὴ

μας ἔχει πολὺ συχνὰ ἀναγορευθεῖ σέ λειτουργία «ἰδεολογικοῦ μηχανισμοῦ». Ἄν ὑπάρχει στὴν περίπτωση τοῦ λόγου τῶν ἀρχιτεκτόνων κάποια ἰδιαίτερότητα, αὐτὴ ἀπορρέει ἀπὸ τίς ἐπόμενες παρατηρήσεις.

Μεταγράφοντας μίᾳ σειρά παρατηρήσεις τῶν Macherey - Balibar γιὰ τὸ λογοτεχνικό φαινόμενο⁷, μπορούμε νά ποῦμε ὅτι ὁ ἀρχιτεκτονικός λόγος ὡς ἰδεολογικός μηχανισμός ὑπαγορεύει ἓνα συγκεκριμένο τυπικό ἀρχιτεκτονικῆς κατανάλωσης. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ ὀλοκληρῶνεται πρακτικὰ μόνο τῆ στιγμῆ πού ὁ χρήστης ἀναγνωρίζει μέσα στό ἔργο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πρόθεση τοῦ ἀρχιτέκτονα τοῦ ἔργου, κάποιο ἐλεύθερο ἔδαφος γιὰ ἀρχιτεκτονικῆς ἐρμηνείας καί ἀναγνώσεις. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε συμβαίνει ἓνα ἔργο νά παύει νά ὑπάρχει ὡς ἀρχιτεκτονικό φαινόμενο καί κάποιο ἄλλο νά γίνεται μέσα σέ συνθήκες πού προηγουμένως δέν ὑπῆρχαν. Τὸ παράδειγμα τοῦ περιπτόρου τῆς Βαρκελώνης, ἀναπαριστᾶ καί τίς δύο αὐτὲς δυνατότητες.

Πρέκει ἀκόμη νά ἐπισημανθεῖ ὅτι οἱ συνθήκες, μέσα στίς ὁποῖες ἡ ἀνάγνωση τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ λόγου εἶναι ἢ δέν εἶναι δυνατὴ, δέν εἶναι ἓνα συγκρότημα εἰδικὰ ἀρχιτεκτονικῶν ἀντιθέσεων, ἀντίθετα μέ ὅ,τι ἐπισημάνθηκε ὅτι συμβαίνει μέ τὴ διατύπωση τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ λόγου. Καί, γιὰ νά τελειώνουμε μέ τὴν παρατήρηση αὐτῆ: τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κατανάλωσης τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ φαινομένου ἀπὸ τοὺς χρήστες εἶναι ἡ παραγωγή συγκεκριμένων ἰδεολογικῶν πρακτικῶν — στάσεων, προκαταλήψεων, χειρονομιῶν κλπ. — πού κι αὐτὲς δέν εἶναι κατανάλωση ἀρχιτεκτονικῆς πρακτικῆς, παρά λόγοι ἠθικοί, αἰσθητικοί, πολιτικοί κλπ. μέσα στοὺς ὁποῖους πραγματοποιεῖται ἡ κυρίαρχη ἰδεολογία.

Μετὰ ἀπ' αὐτὰ εἶναι ἐνδιαφέρον νά ἐλεγχθεῖ σέ ποιὰ κοινωνικά στρώματα κοινωνικοποιήθηκε ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἰδεολογία τοῦ μοντέρνου κινήματος. Γιατί ὡς ἡ κατεξοχὴν κυρίαρχη μορφή τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ λόγου, ἐφαρμόστηκε ἄνισα στὰ διάφορα κοινωνικά στρώματα, ἀνάλογα μέ τὴν πρόσβαση πού τὸ καθένα μπορούσε νά ἔχει — ὄχι βέβαια στὴν ἰδεολογία τοῦ μοντέρνου κινήματος ἀλλὰ στὴν ἴδια τὴ μοντέρνα ἀρχιτεκτονικὴ. Ἄν δηλαδή στὰ ἀνώτερα στρώματα παρέχεται ἡ δυνατότητα ἀσκήσης τοῦ ἀτομικοῦ γούστου, στὰ κατώτερα ὁ κυρίαρχος ἀρχιτεκτονικός λόγος παρέχει μίᾳ ἀκόμη ἐπιβεβαίωση τοῦ κοινωνικοῦ ἀποκλεισμοῦ τους: τὰ ἀποκλείει ἀπὸ αὐτὸ πού προσδιορίζει ὡς ἀρχιτεκτονικὴ κατανάλωση, ἀπωθώντας τα στὴν κατανάλωση ὑποκατάστατων ἀρχιτεκτονικῆς κατανάλωσης ἢ ἀπλῶς κτισμένου χώρου (π.χ. κατοικίες «τύπου βίλας» λυόμενα, πολυκατοικία, κλπ.).

Οἱ Macherey - Balibar σημειώνουν ὅτι τὸ καίριο στό ζήτημα αὐτὸ εἶναι ὅτι ἡ ἀνισότητα δέν ἀνακαλύπτεται ἐκ τῶν ὑστέρων, ὡς ἀνισότητα κατανάλωσης, παρά εἶναι ἐξ ἀρχῆς ἐγγράφη στὴν ἴδια τὴ διαμόρφωση τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ λόγου. Μ' ἄλλες λέξεις στὸν λόγο τῶν ἀρχιτεκτόνων δέν κλείνεται μόνο ἡ ἀποψη ὅσων γεύονται τὴν ἀρχιτεκτονικὴ ἀλλὰ καί ὅσων ἡ ταξικὴ τους θέση τοὺς ἔχει ἀποκλείσει ἀπὸ αὐτὲς τίς ἀπολαύς.

Γιὰ παράδειγμα, ὁ λόγος τῶν ἀρχιτεκτόνων ὑφίσταται καί λειτουργεῖ μόνο χάρη στὸν διαχωρισμὸ του ἀπὸ τὸν σχεδιασμὸ τῆς πολυκατοικίας, παραμένοντας ταυτόχρονα ἐσωτερικός λόγος στὴ διαδικασία σχεδιασμοῦ τῆς πολυκατοικίας. Γι' αὐτὸ, καί ζώντας, μπορούμε νά ποῦμε ὅτι ὁ κυρίαρχος λόγος τῶν ἀρχιτεκτόνων εἶναι γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῆς πολυκατοικίας ἢ ἄλλη ὄψη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς πολυκατοικίας μέσα στό λόγο τῶν ἀρχιτεκτόνων. Πράγμα πού σημαίνει ὅτι τὸ φαινόμενο τῆς κυ-

7. Βλ. σημ. 2.

ριαρχίας προϋποθέτει την παρουσία του κυριαρχούμενου μέσα στον κυρίαρχο λόγο και τη λειτουργία των δύο αντίπαλων λόγων χάρη σ' αυτή την αντιφατική άρθρωση. Η συμπύκνωση αυτής της αντίφασης, που, σε τελευταία ανάλυση, είναι ταξική φύσης, πραγματοποιείται στο συνεχώς μετασχηματιζόμενο κυρίαρχο «αρχιτεκτονικό ύφος». Συνεπώς, συμπεραίνουμε κάτι με τους Macherey - Balibar, «τό εκάστοτε κυρίαρχο (αρχιτεκτονικό) ύφος εκφράζει και την ιδεολογική παρουσία των κυριαρχούμενων τάξεων».

Αυτό το συμπέρασμα ανοίγει το πεδίο μιάς νέας μεγάλης συζήτησης για τους δρους εξέλιξης αυτής της αντίθεσης μέσα στο μόρφωμα της κυρίαρχης αρχιτεκτονικής ιδεολογίας, σε σχέση με την πιθανότητα συνεχών μετασχηματισμών ενός κυρίαρχου αρχιτεκτονικού ύφους ή κατάρτησης του πεδίου της «ιδιαιτερότητας» της αρχιτεκτονικής, ως διακριτής κοινωνικής πρακτικής. Ίσως οι λέξεις κλειδιά για τη συζήτηση αυτού του θέματος είναι οι όροι πολιτική κυριαρχία/ιδεολογική ηγεμονία, όροι που ήδη περιγράφουν μιά συζήτηση αρκετά μακριά από το αρχικό ερώτημα, σε σχέση με τη λειτουργία του λόγου των αρχιτεκτόνων.

6.2.2. Έχει συζητηθεί ήδη η λειτουργία του λόγου των αρχιτεκτόνων ως ιδεολογικού μηχανισμού που διαχέει την κυρίαρχη περί αρχιτεκτονικής άποψη. Έχει, ως εκ τούτου ενδιαφέρον να δομει κάποια από τα συστατικά γνωρίσματα αυτής της άποψης.

Σύμφωνα μ' αυτήν η αρχιτεκτονική είναι μία κοινωνική πρακτική στη φάση της συγκρότησής της σε έπιστήμη. Διαθέτει συνεπώς ένα πραγματικό αντικείμενο —τά αρχιτεκτονικά έργα, τά κτίρια— και ένα υπό διαμόρφωση θεωρητικό αντικείμενο, που ο φιλόσοφος μελετητής της «αρχιτεκτονικής» οφείλει να τό αναζητήσει υπό την διαρκώς σωρευόμενη ιλύ του «θεωρητικού λόγου», περί αρχιτεκτονικής. Έχει μάλιστα συχνά άκουσθει ή μεμψίμοιρη άποψη, ότι οι πρακτικές επιδόσεις της αρχιτεκτονικής θά βρίσκονταν σε καλύτερο σημείο, αν δεν άπειλούμασταν από έναν πληθωρικό αρχιτεκτονικό λόγο, που «εκτοπίζει σταδιακά τό σχέδιο», οδηγεί σε μιά «προφορική αρχιτεκτονική», κλπ.

Οι διαπιστώσεις όμως αυτές είναι ελέγγιμες. Είναι π.χ. άμφιβολο αν όλα βαίνουν καλώς με την «πρακτική παραγωγή» αρχιτεκτονικών έργων. Όχι, βέβαια, ότι τά έργα έχουν σταματήσει να κτίζονται, ούτε ότι οι αρχιτέκτονες έχουν σταματήσει να τά υπογράφουν. Τό ζήτημα όμως είναι αν αυτά τά έργα περισώζουν πάντα ό,τι μπορεί να τά νομιμοποιήσει, σύμφωνα με τά προηγούμενα, κά έργα αρχιτεκτονικά ή ακόμα αν όλοένα και περισσότερες κατηγορίες έργων άποσπώνται από τη δικαιοδοσία αυτής της διακριτής κοινωνικής πρακτικής, που ο λόγος των αρχιτεκτόνων την ονομάζει «Αρχιτεκτονική», για να ανατεθούν σε παράπλευρες πρακτικές επέμβασης στον τομέα της παραγωγής του χώρου (οικοδομική τεχνολογία, κλπ.).

Έφθσον έτσι έχουν τά πράγματα και έφθσον έχουμε ήδη δεχθει την αναγνώριση του λόγου των αρχιτεκτόνων, ως λόγου που αναγνωρίζει (και άπονέμει) την αρχιτεκτονικότητα σε ένα έργο, τήν άπειλή εξαφάνισής της. Αρχιτεκτονικής δε θά την άναζητήσουμε στην πληθωρική ανάπτυξη της σχετικής φιλολογίας αλλά στη συγκεκριμένη μορφή αυτής της ανάπτυξης.

Αυτό, με τη σειρά του, σημαίνει ότι πρέπει ίσως να αναζητήσουμε μέσα στην τρέχουσα αντίληψη περί Αρχιτεκτονικής μία θεμελιωδέστερη κλίση: η Αρχιτεκτονική ως κοινωνική πρακτική δεν οφείλει κατανάγκη να έχει θεωρητικό αντικείμενο. Έχει μόνο πραγματικό

άντικείμενο και άποκλειστικά σ' αυτό άφορα ή ανάπτυξη του λόγου των αρχιτεκτόνων. Αν επιχειρούσαμε μία υπόθεση —πάνω άκριθώς στο δεδομένο της συρρίκνωσης αυτού του πραγματικού αντικείμενου και στην άνικανότητα του άναπτυσσόμενου στο άλλο σκέλος θεωρητικού λόγου να προσδιορίσει θετικά την περιοχή της άπώλειας— ίσως έντοπιζαμε τον πυρήνα του πραγματικού αντικείμενου της αρχιτεκτονικής, τον πυρήνα της αρχιτεκτονικότητας, σε ό,τι άκριθώς είναι στη βιβλιογραφία γνωστό ως «άπροσδιόριστη αρχιτεκτονική» — άκριθώς επειδή ή συγκεκριμένη μορφή ανάπτυξης του λόγου των αρχιτεκτόνων τό άφήνει άπροσπέλαστο.

Όστόσο, ίσως αυτό ίσα-ίσα που έξαιρείται από την άμεση διαπραγμάτευση του λόγου —τό άπροσδιόριστο— ύπάρχει και λειτουργεί στον άρνητικό χώρο δλων άνεξάρτητα των λόγων που έξετάσαμε. Μ' αυτή την όπτική οφείλει κανείς να επαναξιολογήσει όλους τους επιμέρους λόγους. Γιατί, σε μιά τέτοια επιχείρηση άποκάθαρσης, τά Design Methods π.χ. θά άποτελέσουν στη σημερινή μορφή ανάπτυξής τους έναν λόγο αντίπαλο της Αρχιτεκτονικής — διαπίστωση που προκύπτει έξάλλου και από τό λιγοσέλιδο προσάρτημα «The Poetry of Language»⁹ του Christopher Alexander στον δεύτερο τόμο του Pattern Language. Και, παράδοξα, αν θέλουμε να είμαστε καλοπροαίρετοι άναγνώστες των αρχιτεκτονικών λόγων, τό συγκριτιστικό παραλήρημα των Postmodern οφείλουμε να τό έγγραψουμε στη συγκυρία που τό γέννησε, δηλαδή σε συνθήκες όλοκληρωτικής κυριαρχίας του International Style και να τό αξιολογήσουμε ως κριτικό σχόλιο επαναδραστηριοποίησης της αντίφασης και της σημασίας μέσα στο αρχιτεκτονικό έργο και μαζί με την όπωσδήποτε θεατρική άποστροφή του Krier «είμαι αρχιτέκτονας γι' αυτό δε σχεδιάζω — δε σχεδιάζω γι' αυτό είμαι αρχιτέκτονας» να τό εκλάβουμε ως μιά έκκληση υπέρ της αρχιτεκτονικής, σε άναφορά με την άπροσδιόριστη αρχιτεκτονικότητά της.

7. Στο μεταξύ έκκρεμει ή γίνεται άτελώς —και πάντα με ένοχο αίσθημα— ή συζήτηση π.χ. περί σωστών αναλογιών, κλιμάκων σχεδίασης και κλιμάκων άνάγνωσης, έγκατάστασης σημασιών, πολυσημίας ή μονοσημίας των μορφών κλπ. παρακινημένη από μιά άνομολόγητη βεβαιότητα ότι τό άπροσδιόριστο είναι ίρασιοναλισμός και συνεπώς λόγος μεταφυσικός. Άλλά ή προηγούμενη άναφορά μας στη διαδικασία διαμόρφωσης του αρχιτεκτονικού ύφους έδειξε ότι —στη γενικότητα τουλάχιστο— παρόμοιοι ίσχυρισμοί δεν εύσταθούν.

Φθάσαμε λοιπόν σε μιάν άκόμη αντιφατική διαπίστωση: δείκτης προσδιορισμού της αρχιτεκτονικότητας είναι άπροσδιόριστοι (είσέτι) παράγοντες. Και συνεπώς αυτοί είναι που επικοινωνούνται μέσα από τον ιδεολογικό μηχανισμό του λόγου των αρχιτεκτόνων.

Γι' αυτό, φαντάζομαι ότι αν άποενοχοποιήσουμε τους άπροσδιόριστους παράγοντες θά έχουμε άποενοχοποιήσει και τον λόγο των αρχιτεκτόνων και θά έχουμε άπαλλάξει την αρχιτεκτονική εκπαίδευση από πολλές από τίς σημερινές της άναστολές. Τό τελευταίο όμως άποτελεί άπλως λόγο παραινεντικό πάνω σε μιά άναπόδεικτη υπόθεση και —ως εκ τούτου— εκφεύγει του θέματος.

8. John Weeks, «the indeterminate architecture», Transaction of Bartlett Society, 1963 - 4, 2, σελ. 85-104.

9. Alexander, C., The timeless way of Building, 1979.